

SEMANTIČKE MIJENE NJEMAČKIH POSUĐENICA U SENJSKIM POKLADNIM NOVINAMA

Sažetak

Njemački jezični utjecaji na hrvatski jezik traju stoljećima, a naj-intenzivniji su bili tijekom 19. stoljeća. Rasprostranjenost njemačkih posuđenica možemo promatrati u gotovo svim geografskim područjima Hrvatske. U središtu je istraživanja zastupljenost njemačkih posuđenica u senjskim pokladnim novinama iz razdoblja od 1929. do 2015. godine, pri čemu njemačku posuđenicu donosimo u korpusnom kontekstu i podvrgavamo kontrastivnoj analizi na semantičkoj razini u procesu sekundarne adaptacije, odnosno proširenja značenja u broju i proširenja značenja u polju.

Ključne riječi: njemačka posuđenica; semantička adaptacija posuđenice; proširenje značenja u broju; proširenje značenja u polju; senjske pokladne novine.

TOMISLAV KRPAN*

SENKA MARINČIĆ**

RUŽICA
ZELJKO-ZUBAC***

UDK: 811.163.42'373.45
81'37

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prilježeno: 9. ožujka 2020.

* dr. sc. Tomislav Krpan,
Sveučilište u Zadru,
tkrpan@unizd.hr

** dr. sc. Senka Marinčić,
izv. prof., Sveučilište u
Mostaru, Filozofski fa-
kultet, senka.marinic@
ff.sum.ba

*** dr. sc. Ružica
Zeljko-Zubac, izv. prof.
Sveučilište u Mostaru,
Filozofski fakultet,
ruzica.zeljkozubac@
ff.sum.ba

Uvod

Međusobni dodiri, utjecaji i prožimanja hrvatskoga i germanskoga stanovništva traju stoljećima, a kao posljedica i rezultat tih povijesnih, kulturalnih, gospodarskih i političkih odnosa svakako su i vrlo intenzivni jezični dodiri. Jezični su dodiri rezultirali velikim brojem posuđenica (najintenzivnije u 19. stoljeću) koje i danas u znatnoj mjeri pripadaju hrvatskome aktivnom leksiku na supstandardnoj razini.

Brojni su radovi u jezikoslovnoj literaturi o njemačko-hrvatskim jezičnim dodirima, odnosno njemačkim posuđenicama u raznim dijatopskim arealima Hrvatske.¹ Usprkos toj činjenici dosad nam nije poznat nijedan rad koji se bavi njemačko-hrvatskim jezičnim dodirima u senjskoj regiji u kojoj dijalektalni kontakt podrazumijeva suživot dvaju dominantnih idioma, senjske čakavštine i bunjevačke novoštokavštine². Težište rada bit će upravljeno na istraživanje opsega značenja njemačkih posuđenica, i to kao proširenje značenja u broju i proširenje značenja u polju, u senjskim pokladnim novinama iz razdoblja od 1929. do 2015. godine.

¹ Istraživanje njemačkih posuđenica isključivo u hrvatskome jeziku započeo je Stjepan Babić radom „Deutsche Lehnwörter in der kroatischen Literatursprache“, Festschrift für Herbert Bräuer zum 65. Geburtstag, R. Olesch i H. Rothe (ur.), Köln – Wien, 1987. (1986.), str. 1-13. Između ostalih izdajamo: Zrinjka Glovacki-Bernardi, „Österreichische und süddeutsche Elemente in der Agramer Mundart“, Muhr, R. (Hrsg.): *Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen*. Hölder-Pichler-Tempsky, Wien, 1993., str. 76-78; Nada Ivanetić, „Germanismen in der čakavischen Mundart von Bribir“, *Zagreber germanistische Beiträge*, 6 (1997.), str. 109-129; Đuro Blažeka, „Germanizmi u međimurskim govorima“, *Riječ, časopis za filologiju*, HFD, Rijeka, 2001., str. 7-16; Velimir Piškorec, *Germanizmi u podravskom dijalektu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001.; Barbara Štebih, „Adaptacije germanizama u iločkom govoru“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29 (2003.) str. 293-323; Theo Binder, *Njemačke posuđenice u hrvatskom govoru Osijeka (Die deutschen Lehnwörter in der kroatischen Essegger Mundart)*, preveo i za tisak priredio Velimir Petrović, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za germanistiku, FF press, Zagreb, 2006.; Ivana Benzon, „Das Konzept der Zeit und die kroatischen Germanismen der Stadt Split“, *Mobilität und Kontakt – Deutsche Sprache, Literatur und Kultur in ihrer Beziehung zum südosteuropäischen Raum*, ur. S. Kabić und G. Lovrić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2009., str. 175-186. Više u djelu Tomislava Krpana, *Njemačke posuđenice u senjskim pokladnim novinama – Morfološko-semantička analiza*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2019., str. 14-21.

² Više u djelu Milana Mogaša, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 4-8 i „Današnji senjski govor“, *Senjski zbornik II*, Senj, 1966., str. 5-152.

1. Njemačko-hrvatski jezični dodiri

Početak neposrednih njemačko-hrvatskih jezičnih dodira veže se uz rani srednji vijek kada zanatlije iz bavarsko-austrijskoga područja, ali i sjevernih njemačkih krajeva, kao prvi naseljavaju pojedina područja nekadašnje Hrvatske.³

Najplodnije i najintenzivnije razdoblje njemačko-hrvatskih jezičnih dodira za-bilježeno je za vrijeme Habsburške Monarhije i Austro-Ugarske Monarhije (1527. – 1918.) kada njemačke posuđenice prodiru u sve pore društvenoga života. Ovo razdoblje od pet stoljeća ostavilo je neizbrisiv trag u povezanosti Hrvatske s Austrijom⁴ i kulturno-povijesni je temelj njemačko-hrvatskih jezičnih dodira.

Posebnu ulogu njemački je jezik imao na prostoru Vojne krajine⁵ za čijega postojanja (1535. – 1871.) u hrvatski jezik ulazi njemačka administrativna i vojna terminologija, jer je njemački u to vrijeme uživao status službenoga i *zapovjednoga* jezika. S vremenom njemački postaje jezikom nadregionalne komunikacije, jezikom kojim razgovaraju viši društveni slojevi, dok je latinski još uvijek jezik znanosti i politike, a hrvatskim se govori u nižim društvenim slojevima.⁶

³ Hrvatsko-ugarski kralj Bela svojim zakonskim dekretima poziva strane zanatlije da kao gosti, odnosno *hospites* uz posebne privilegije dodu u njegovu zemlju, tu se nastane i ostanu živjeti i raditi. Usp. Zrinjka Glovacki i dr., *Agramer: Rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*, Novi Liber, Zagreb, 2013., str. 4.

⁴ Njemački jezik u Hrvatskoj uglavnom je i bio austrijski njemački koji inače nije poznat kao samostalan jezik premda se u nekim svojim obilježjima značajno razlikuje od njemačkoga u Njemačkoj. Usp. Stanko Žepić, „Austrijski njemački u Hrvatskoj“, *Đurđevački zbornik*, 1996., str. 314 (309-319). Njemački ekvivalenti riječi kao što su *forcimer*, *trafika*, *hauzmajer*, *rajngla*, *štokrl* rabe se samo u Austriji, baš kao i frazemi poput *imati putra na glavi* (*Butter auf dem Kopf haben*) ili *novca kao blata* (*Geld wie Mist*). Stare gramatike i rječnici (Vrančićev *Dictionarium*, Jambrešić-Šušnikov *Lexicon latinum*, njemačke gramatike druge polovice 18. stoljeća u Hrvatskoj) sadrže austrijsko leksičko blago i opisuju austrijski govorni jezik koji se usprkos značajnom približavanju „protestantskom“ njemačkom Gottscheda i Adelunga i dalje govori u nasljednim zemljama Habsburgovaca. Austrijski je njemački važna sastavnica hrvatskoga govornoga jezika u Zagrebu, što ga Krleža naziva „agramerskim *küchenkroatischpalawatschom*“ i kojim govore njegovi Glembajevi. Usp. isto, str. 317.

⁵ Više u djelu Velimira Piškorca, *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine*, FF press, Zagreb, 2005., str. 49.

⁶ Od 1770. godine u sjevernim krajevima Hrvatske njemački se jezik sve više učvršćuje u gradskim sredinama potiskujući latinski i kajkavski. U to vrijeme dolazi i do izdavanja novina i časopisa na njemačkome jeziku, a i sami ilirci pišu na njemačkom i surađuju u njemačkom časopisu *Luna*. Prve novine javljaju se koncem 18. stoljeća i nose naslov *Kroatischer Korrespondent*. Veliku ulogu u promicanju njemačkoga jezika imao je Ljudevit Gaj koji je još kao učenik pisao o dvorcima kod Krapine na njemačkome (*Die Schlösser bei Krapina*). Ivan Kukuljević pisao je pjesme na njemačkome, a isto tako tvrdi se da je dramu *Juran i Sofija*, koja je izvedena kao prva predstava na hrvatskom jeziku, napisao najprije na njemačkome, a onda ju preveo na hrvatski jezik. Grof Janko Drašković obraća se 1838. godine u svojem propagandnom spisu hrvatskim patriotkinjama, ali da bi bio svima razumljiv, mora pisati njemački (*Ein Wort an Iliriens hochherzige Töchter*). Usp. Stanko Žepić, n. dj.,

Od 1918. njemački jezik počinje gubiti na važnosti, smanjuje se njegova prestižna uloga, potiskuje ga se iz škola i javnoga života, posebice nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata⁷ zbog čega ostaje razgovorni jezik nižih društvenih slojeva. Do intenzivnijih dodira ponovno dolazi početkom 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća, kada se iz gospodarskih, a potom i političkih razloga odlazi na rad u inozemstvo, u zemlje njemačkoga govornoga područja.

1.1. Njemačko-hrvatski jezični dodir u gradu Senju

Na području Primorja njemački, odnosno austrijski utjecaj najbolje je vidljiv na primjeru školstva u doba Vojne krajine i Habsburške Monarhije.

Prije nego igdje drugdje u Primorju, Senj je još u 17. stoljeću imao pučku školu s velikim brojem polaznika, ne samo iz Senja već i iz drugih mjesta bliže i dalje okolice. Osnovno je načelo škole u Vojnoj krajini bilo učenike naučiti njemački jezik.⁸ Veza s njemačkim jezikom vidljiva je i u nastavnome kadru. Prvi učitelji u senjskoj školi bili su svećenici.⁹ Njemački je jezik kao nastavni predmet već desetljećima, po dva

str. 314. Od druge polovice 18. stoljeća objavljuju se gramatike njemačkoga jezika kao i udžbenici hrvatskoga na njemačkome za izvorne govornike njemačkoga jezika. Najstarijim udžbenikom te vrste smatra se *Neue Slavonisch- und Deutsche Grammatik* Matije Antuna Relkovića (1767.) koju slijede hrvatsko-kajkavska gramatika Josipa Matijevića *Pomum granatum ... der wahre Kern der deutschen Sprache* (1771.), *Kroatische Sprachlehre oder Anweisungen für Deutsche, die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu lernen* Franza Koringa na njemačkom jeziku (1795. i 1810.), *Němačke i horvatsko-slavonske reči i razgovori* Franje Šaverija Begryja (Osijek, 1846.). Godine 1839. u Zagrebu izlazi i *Deutsche Sprachlehre zum Gebrauch der Militär-Gränzschnulen in Kroatien und Slawonien*, a 1898. Franjo Marn objavljuje *Njemačku slovnici (Deutsche Grammatik für Mittelschulen)*. Više u djelu Dragice Dragičević i dr., *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima, prilagodba posuđenica*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., str. 87.

⁷ Sustavnom borbom protiv njemačkoga jezika u Jugoslaviji – a to dakako ima duboke političke korijene – njemački postaje prilično nevažan strani jezik čak i na području Hrvatske gdje je oko 400 godina bio jezik određenih društvenih krugova. Prema popisu pučanstva Republike Hrvatske u 1991. godini Nijemci su još zastupljeni u nekim općinama, npr. u Vinkovcima, Valpovu, Slavonskome Brodu, Slavonskoj Požegi, Daruvaru, Pakracu, Osijeku te Belom Manastiru. Više vidjeti Vladimir Geiger – Mario Kučera, „Iz povijesti Nijemaca na hrvatskim prostorima“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 1995., str. 92 (84-92).

⁸ Usp. Mirko Raguž, *Senjsko pučko školstvo*, 1994., str. 25.

⁹ Uvođenjem „Allgemeine Schulordnung...“ naziru se i prvi tragovi o učiteljima. U Senju je odmah zabilježeno da je odande među prvima poslan u Beč jedan učitelj, doduše „bezimni“, kako bi se upoznao s pravilima rada normalne škole. Usp. isto, str. 93. O učenju i zastupljenosti njemačkoga jezika kroz povijest više vidjeti u radovima Maje Häusler „Njemački jezik u školama sjeverozapadne Hrvatske 18. i 19. stoljeća“, *Međunarodni seminar zajednice Nijemaca u Hrvatskoj*, 2000., str. 59-81; „Von Landessprache zu Fremdsprache. Zur Geschichte des Deutschunterrichts an kroatischen Gymnasien“, *Zagreber Germanistische Beiträge*, 5 (1996), 5 str. 179-198.

sata tjedno u svim višim razredima, zastupljen kao jedini strani jezik koji se uči(o) u senjskoj osnovnoj školi (uz kratku zastupljenost učenja francuskoga jezika).

Za razliku od osnovne škole, u senjskoj je gimnaziji, osnovanoj 1725., uz latinski nastavni jezik bio i njemački.¹⁰ Njemački je jedini strani jezik koji se uz klasične jezike (latinski i grčki) učio u to vrijeme u senjskoj gimnaziji. Udžbenici su pisani na njemačkome jeziku, većina je knjiga u učiteljskoj i učeničkoj knjižnici također na njemačkome jeziku, na tom su se jeziku pisala izvješća sve do 1872./73., dakle još pet godina nakon što je 1868./69. uveden hrvatski jezik kao nastavni jezik u srednjim školama Vojne krajine. Tako je, primjerice, školske 1871./1872. godine u 3. razredu gimnazije njemački nastavni jezik prirodopisa, a u 4. razredu se na njemačkome jeziku predaju njemački, matematika i prirodopis, u 5., 6., 7., i 8. razredu svi predmeti osim hrvatskoga i vjeronauka.¹¹ Od 1872. godine njemački je jezik kao jezik nastave i administracije u Senju i hrvatskim školama bio ukinut. Na prijelazu stoljeća, školske 1900./1901. godine u nastavnom planu i programu njemački je jedini obvezni živi strani jezik koji se uči, i to po tri sata u prvom, drugom i trećem razredu i po dva sata od četvrtoga do osmoga razreda gimnazije.¹² Nakon Drugoga svjetskoga rata odnos prema njemačkome jeziku je nezavidan. Od druge polovine 60-ih, posebice 70-ih godina 20. stoljeća i poslije, njemački je jezik obvezan gimnazijski predmet i ravnopravan s ostalim predmetima, što je vidljivo i u broju tjednih sati u nastavi. Njemački je zastupljen po tri sata tjedno u svim razredima, sada četverogodišnje gimnazije, opće i matematičke gimnazije. „Šuvarova reforma“¹³ srednjoškolskoga obrazovanja, započeta 70-ih godina 20. st. (školske 1975./76. godine), nije bitno smanjila zastupljenost i utjecaj njemačkoga jezika. Njemački je jezik i dalje zastupljen po dva sata tjedno u raznim usmjerenjima. Danas, s ponovnom uspostavom gimnazije, njemački je također zastupljen dva sata tjedno u svim razredima.

Uz engleski kao globalni jezik današnje civilizacije, njemački jezik vodi s talijanskim borbu za drugo mjesto i u školama i u ugostiteljstvu i turizmu.

¹⁰ Mile Bogović ističe da je usprkos tomu što je biskup Ožegović preporučivao hrvatski jezik u školi, ipak se u gimnaziji predavalo samo na njemačkome i latinskome. Neki profesori, pa i sam direktor Sabljak, pišu biskupu pisma na njemačkome, i to goticom, a u isto vrijeme biskup se dopisuje na hrvatskome i latinskome. Usp. „Senjska gimnazija od osnutka do smrti biskupa Mirka Ožegovića (1725. – 1869.)“, *Senjski zbornik*, 16, Senj, 1989., str. 27 (3-30).

¹¹ Usp. M. Raguž, n. dj., str. 25.

¹² Talijanski i francuski jezik uče se kao neobvezni živi strani jezici.

¹³ Kolokvijalno nazvana po Stipi Šuvaru koji ju je i osmislio.

2. Njemačka posuđenica ili germanizam

Istraživanje posuđenica odvija se u okviru dodirnoga jezikoslovlja¹⁴. *Jezični dodir* ili *jezični kontakt* može se ostvariti na razini jezika¹⁵ ili na razini varijeteta pojedinih jezika¹⁶.

Pojam *njemačka posuđenica* ili *germanizam* je heterogen i različito definiran u stručnoj literaturi.¹⁷ Kao najopširnije definicije pojma izdvajamo definiciju Rikarda Simeona: „1. općenito nešto što je svojstveno Njemačkoj, a uvedeno je u drugih naroda ili u druge jezike (običaj, jezik itd.); 2. znači riječ, izraz konstrukciju svojstvenu njemačkom jeziku, uzetu samu po sebi ili unesenu u druge jezike ili pak načinjenu prema njemačkom jeziku; 3. u širem smislu – riječ, izraz ili konstrukcija preuzeta iz bilo kojega germanskog jezika ili načinjena prema njemu, koja nije u skladu s jezikom u koji je ušla“¹⁸ i Wahrigovu: „1) sprachliche Besonderheit des Deutschen im Ausdruck oder Wortstellung; 2) in eine andere Sprache übernommene Eigentümlichkeit des Deutschen; 3) in eine andere Sprache übernommenes deutsches Wort z. B. ‘kindergarten’ im Englischen“¹⁹.

¹⁴ Ovu su jezikoslovnu disciplinu utemeljili 50-ih godina 20. stoljeća Uriel Weinreich i Einar Haugen. Usp. Csab Földes, „Was ist Kontaktlinguistik? Notizen zu Standort, Inhalten und Methoden einer Wissenschaftskultur im Aufbruch“, Hubert Bergmann i dr. (ur.), *Fokus Dialekt: Analysieren – Dokumentieren – Kommunizieren*, Festschrift für Ingeborg Geyer zum 60. Geburtstag, Hildesheim – Zürich – New York, Olms, 2010., str. 134 (133-156). Nezaobilazan doprinos dodirnome jezikoslovlju u okviru hrvatske znanosti o jeziku dao je Rudolf Filipović djelom *Teorija jezika u kontaktu* iz 1986. godine u kojem analizira anglicizme na fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj razini. Usp. *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1986. Usp. i djelom *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1990. Možemo slobodno reći da je Filipović zapravo postavio temelje za istraživanje posuđenica u hrvatskome jeziku.

¹⁵ „Zwei oder mehrere Sprachen stehen dann miteinander im Kontakt, wenn sie von ein und demselben Individuum abwechselnd gebraucht werden.“ Usp. Claudia Maria Riehl, *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2004., str. 11.

¹⁶ „Sprachkontakt ist immer da, wo verschiedene Sprachen und Varietäten einer Sprache aufeinander treffen, entweder im Kopf eines mehrsprachigen Sprechers oder in mehrsprachigen Gruppen. Es handelt sich um die wechselseitige Beeinflussung von zwei und mehreren Sprachen.“ Usp. isto.

¹⁷ U radu ćemo naizmjenice rabiti oba termina jer je riječ o ekvivalentima.

¹⁸ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, II*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 396. Usp. između ostalih i Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2005., str. 347; Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 481; *Hrvatska enciklopedija*, IV, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 173; *Hrvatski opći leksikon A-Z*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996., str. 306; Jure Šonje i dr., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 284.

¹⁹ Brockhaus Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden – Stuttgart, 1981., str. 163. Usp. između ostalih i *Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden*, Band 7, F. A. Brockhaus, Wiesbaden, 1969., str. 168; *Meyers Enzyklopädisches Lexikon in 25 Bänden*, Band 10, Bibliographisches Institut, Mannheim,

Budući da jezikoslovci različito razmatraju ulogu jezika posrednika²⁰, pod pojmom *germanizam* podrazumijevat ćemo sve riječi posuđene iz njemačkoga jezika koje su posrednim (usp. njem. *die Waage* → hrv. *vaga*) ili neposrednim (usp. njem. *die Büchse* → mađ. *puska* → hrv. *puška*) putem došle u hrvatski jezik i doživjele proces adaptacije, tj. prilagodbe.²¹ Također napominjemo da kao jedini izvor posuđivanja ne podrazumijevamo samo standardni njemački jezik, nego i varijetete kao južnonjemački, bavarski i austrijski.²²

Teško je reći o kojemu je broju germanizama u hrvatskome jeziku točno riječ (brojka varira od autora do autora²³).

3. Semantička prilagodba posuđenice

Dijakronijsko proučavanje i utvrđivanje najranijih potvrda posuđenoga oblika ili značenja značajno je ne samo za određivanje starosti posuđenica i njihovu stratifikaciju već i za praćenje semantičkoga razvoja.²⁴ Značenja pojedinih riječi u različitim se jezicima ne podudaraju pa kada jedna riječ prijeđe u neki drugi jezični sustav, ona se tada adaptira, odnosno prilagođava potrebama nove jezične zajednice i

1981., str. 159; Duden, *Das große Fremdwörterbuch*, 4., aktualisierte Auflage, Dudenverlag, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 2007., str. 507.

²⁰ Usp. između ostalih Marko Samardžija, *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 49 i Stjepan Babić, „Njemačke posuđenice u hrvatskom književnom jeziku“, *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb, 1990., str. 217 (214–224).

²¹ Više vidjeti T. Krpan, n. dj., str. 11–14.

²² Rudolf Filipović, pak, naglašava da želimo li odrediti podrijetlo adaptiranoga *-izma*, treba se vratiti u jezik davalac i utvrditi njegov izvor, tj. onu riječ u jeziku davaocu od koje se razvila posuđenica. Usp. Rudolf Filipović, „Porijeklo anglicizama: etimologija i razvoj“, *Filologija* 20, Zagreb, 1992. – 1993., str. 80 (75–85).

²³ Tako je primjerice Ivo Medić zabilježio 3200 njemačkih posuđenica (usp. *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika*, neobjavljena disertacija, Zagreb, 1962.); Edmund Schneeweis 2977 njemačkih posuđenica (usp. „Zur deutsch-serbokroatischen Lehnwortkunde“, *Deutsche Kultur im Leben der Völker: Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums*, Deutsche Akademie, München, 1940., sv. 15, str. 64–77); Hildegard Striedter-Temps oko 2000 germanizama (usp. *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1958.), a F. Thomas Magner njih 850 (usp. *A Zagreb kajkavian dialect*, The Pennsylvania State University Studies, no. 18, Pennsylvania State University, 1966.). Razlog navodenja ovih radova je činjenica da je hrvatski jezik postojao i u okviru hrvatsko-srpskoga idioma.

²⁴ Dijakronijske promjene dio su dijakronijske semantike koja utvrđuje čimbenike koji dovode do tih semantičkih promjena, a njezina je zadaća opisati susljedno pojavnosti leksičko-semantičkih struktura. Više vidjeti u djelu Ide Raffaelli, *Značenje kroz vrijeme*, Disput, Zagreb, 2009., str. 18.

često podliježe semantičkim promjenama.²⁵ Između staroga i novoga značenja riječi uvijek mora postojati određena veza, odnosno asocijacija koja je uvjet semantičke promjene.²⁶

Pri prijelazu posuđenice iz jezika davaoca u jezik primalac²⁷ opseg značenja može ostati nepromijenjen (*nulta semantička ekstenzija*), biti sužen (*suženje značenja*) ili proširen (*proširenje značenja*).²⁸ Fazi primarne adaptacije pripadaju *nulta semantička ekstenzija* i *suženje značenja*, a fazi sekundarne adaptacije *proširenje značenja*.

U slučaju *nulte semantičke ekstenzije* značenje replike u potpunosti odgovara značenju modela, bilo da je posrijedi jedno ili više značenja.

Unutar *suženja značenja* razlikuju se *suženje značenja u broju* i *suženje značenja u polju*. *Suženje značenja u broju* vrlo je česta pojava u procesu semantičke prilagodbe modela pri čemu replika preuzima najčešće jedno od više značenja modela dok je *suženje značenja u polju* zahtjevniji i teže ustanovljiv proces pri kojem se mora obratiti pozornost na točnu definiciju i opis modela u jednojezičnim rječnicima kako bi se pri usporedbi sa značenjem replike moglo ustvrditi je li uslijedilo suženje značenjskoga polja.

Do *proširenja značenja* dolazi tek nakon što se replika potpuno integrirala u leksički sustav jezika primaoca i kao takva rabi slobodno poput svake druge domaće riječi. U trenutku kada prestane njezina funkcija popunjavanja praznoga mjesta u vokabularu, „počinje slabiti intenzitet i preciznost njezinog značenja“²⁹, a jačati udaljenost od uporabe u jeziku davaocu, čime su stvoreni uvjeti za proširenje njezina značenja u *značenjskome polju*. *Proširenje broja značenja* vezuje se više uz sociološke i sociolingvističke čimbenike i „često ostaje nepotpuno objašnjeno, odnosno objašnjenje koje pružamo za neke slučajeve te semantičke promjene mnogo je nestalnije“³⁰.

²⁵ „Pomicanje unutar semantičkog polja može uzrokovati različite promjene: od sužavanja značenja već postojećih leksema konkurenata do kasnijeg istiskavanja jednoga ili više leksema konkurenata jezika – primatelja“. Usp. Tomislav Talanga, „Pučka etimologija među nekim njemačkim posuđenicama“, *Jezikoslovlje*, 3 (2002.) 1-2, str. 194 (193-216). Uzroci značenjskih promjena, osim u standardnome jeziku, mogu se kriti i u različitim funkcionalnim stilovima poput razgovornoga jezika ili žargona te mogu biti dio idioma, fraza.

²⁶ To su: 1. promjene u semantičkoj ekstenziji; 2. elipsa; 3. promjena imena mjesta i vlastitih imena u opće imenice (apelative), 4. pejorizacija (derogacija) i eufemizmi; 5. metafora. Usp. R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, str. 161.

²⁷ *Jezik davalac* je jezik iz kojega se preuzima *model*, odnosno izvorni oblik riječi, a *jezik primalac* jezik koji preuzima model i integrira ga u svoj fonološki, morfološki i semantički sustav kao *repliku*, pri čemu se proces prilagodbe naziva *adaptacijom*, a rezultat procesa *integracijom*. Usp. isto, str. 38.

²⁸ Usp. isto, str. 161-177.

²⁹ Usp. isto, str. 170.

³⁰ Usp. isto, str. 174. Ponekad je moguće i paralelno proširenje značenja, odnosno proširenje značenja u broju i u polju.

4. Semantička analiza

Kao korpus za istraživanje poslužile su nam senjske humoristično-satiričke novine u razdoblju od 1929. do 2015. godine.³¹ Novine su počele izlaziti 1875. godine i od tada pa sve do 80-ih godina 20. stoljeća državne su ih vlasti često napadale, osuđivale i zabranjivale zbog čega su morale mijenjati ime (*Metla*, *Metla i škavacera* (u daljnjem tekstu: *Miš*), *Metlica*, *Metla bez škavacere*, *Metla brez škavacere*, *Senjska metla*, *Tepla metla*, *Tepla metla i škavacera*, *Vragoderova metla* i *Šeprtlja*).³² Odabrali smo ih za naš korpus jer, za razliku od ostalih senjskih humorističnih novina,³³ izlaze u kontinuitetu do danas (gotovo stotinu godinu, s manjim prekidima), što je i više nego dostatno kako bismo pokazali stanovite semantičke mijene koje su posuđenice doživjele u procesu prilagodbe.

Pri pojašnjenju značenja modela rabit ćemo Wahrigov *Deutsches Wörterbuch*, a pri pojašnjenju značenja replike Klaićev *Rječnik stranih riječi*, Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika*³⁴, Anić-Goldsteinov *Rječnik stranih riječi*³⁵, Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*,³⁶ Mogušev *Senjski rječnik*³⁷ te rad(ove) *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht* Edmunda Schneeweisa³⁸, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* Hildegarde Striedter-Temps, *Germanizmi u podravskom dijalektu* Velimira Piškorca, *Njemačke posuđenice u hrvatskom govoru Osijeka* Thea Bindera i *Germanizmi naši svagdašnji* Tomislava Talange.

³¹ Napominjemo da senjske pokladne novine u istoj godini izlaze ponekad i dva puta, ali s različitim naslovima, usp. *Metla* (1976.), (1977.); *Metla i škavacera* (1929., 1930., 1931., 1933., 1935., 1936., 1939., 1940., 1953., 1954., 1965., 1966., 1967., 1968., 1969., 1971., 1972., 1973., 1974., 1975., 1976., 1977., 1978., 1980., 1981., 1982., 1983., 1984., 1985., 1986., 1987., 1988., 1989., 1990., 1993., 1994., 1995., 1996., 1998., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014. i 2015.); *Metla bez škavacere* (1933.), (1936.); *Metla brez škavacere* (1973.); *Metlica* (1940.); *Senjska metla* (1939.); *Tepla metla* (1975.); *Tepla metla i škavacera* (1986.); *Vragoderova metla* (1975.). Usp. T. Krpan, n. dj., str. 179.

³² Bilo je godina kada se novine nisu smjele pojaviti na ulici, posebice u vrijeme nakon Prvoga svjetskog rata. Drugi svjetski rat kao i poraće utjecali su na redovito tiskanje novina, tako da nisu izlazile od 1954. do veljače 1965. godine. Zbog političkih pritisaka vlasti, uredništvo je novina imalo nekoliko godina svoje sjedište izvan Senja, u Rijeci i Zagrebu. Od 1965. godine novine uglavnom izlaze redovito i to u ljetnom i zimskom izdanju, a 2015. godine izašao je 153. broj. Usp. isto, str. 55.

³³ Među ostalima najpoznatiji su *Kronika*, *Glas ispod tratara*, *Markovi konaci*, *Uštipci*, *Tovarni list*, *Senjski list*, *Prtlješa*, *Barjamus*, *Pokladna rašpa*, *Mesopusni škovalin*, *Puntapet* i *Smišna senjska kronika*.

³⁴ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994. i 2005.

³⁵ Vladimir Anić – Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Novi liber, Zagreb, 1999.

³⁶ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 3 sv., JAZU, Zagreb, 1971. – 1974.

³⁷ M. Moguš, *Senjski rječnik*, HAZU, Matica hrvatska Senj, Zagreb – Senj, 2002.

³⁸ Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin, 1960.

Germanizam donosimo u korpusnom kontekstu i podvrgavamo kontrastivnoj analizi na semantičkoj razini u procesu sekundarne adaptacije, odnosno proširenja značenja u broju i proširenja značenja u polju.³⁹ Za izvornu riječ u njemačkome jeziku rabit ćemo termin *model*, a za posuđenu riječ *replika*, *germanizam* ili *posuđenica*⁴⁰. Analizi su podvrgnute posuđenice koje pripadaju istoj vrsti riječi u jeziku polazniku i jeziku cilju, a semantičkom su mijenom karakteristične samo za govor grada Senja u senjskim pokladnim novinama.⁴¹ Od 1106 različitih germanizama koje smo zabilježili u analiziranome korpusu njih 18 (1,62 %) doživjelo je proširenje značenja u broju, a 1 (0,09 %) proširenje značenja u polju.

4.1. Proširenje značenja u broju

- (1) *Svake subote, od šest do deset uri navečer, su Feralić i Špika **hajcali** priko Radio Senja i delali pravi mesopusni štimung.*
 (2) *Zato su naši muzikanti svojim rašpan i polkon sve u Sali lipo **nahajcali**.*⁴²

Glagolski model glasi *heizen* u značenju „<V.; hat> 1 <V. t.> einen Raum - einem Raum Wärme zuführen; einen Ofen - in einem O. Feuer anmachen; das Zimmer, die Wohnung -; es ist heute gut, schlecht, zu schwach geheizt; das Zimmer lässt sich gut, schwer -; mit Gas, Kohle, Öl - 2 <V. i.> Wärme spenden, Hitze ausstrahlen; der Koks, der Ofen heizt gut [< ahd. *heizen*, engl. *heat* < germ. **haitjan*; zu **haita*- „heiß“; → heiß]“⁴³. Anić – Goldstein⁴⁴ i Klaić⁴⁵ potvrđuju repliku *hajcati* u njezinu

³⁹ Zbog prostorne ograničenosti u analizi ćemo navoditi samo jedan primjer za isti germanizam, a ostale primjere koje smo pronašli navest ćemo u podrubnici kako bismo predočili njegovu vremensku zastupljenost (kronološki od recentnijih datuma ka starijim).

⁴⁰ Integrirani elementi jezika primaoca, odnosno posuđene leksičke jedinice u tradicionalnoj se lingvistici i u općem jeziku nazivaju *posuđenicama* (njem. *Lehnwort*, engl. *loan word*), dok aktualna terminologija dodirnoga jezikoslovlja rabi izraz *replika*. *Model* je, pak, termin za element jezika davaoca koji se u procesu jezičnoga posuđivanja najprije pojavljivao u iskazima govornika jezika primaoca, a zatim se društvenim sankcioniranjem i sistemsko lingvističkom adaptacijom premetnuo u odgovarajuću repliku u sklopu sustava jezika primaoca (usp. V. Piškorec, n. dj., str. 21). Element, odnosno riječ X kako ga izgovaraju govornici jezika davaoca zovemo *model*, a posuđen element kako ga izgovaraju govornici jezika primaoca zvat ćemo *replika*. Usp. R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, str. 38.

⁴¹ Napominjeno da predmet ovoga istraživanja nisu pseudogermanizmi (npr. štimkolega, *blajštanga*, *gancegraf*, *ajzenmajstor* itd.) i hibridne tvorenice (npr. *blic kontrolni*, *Mala placa*, *Velika placa* itd.). Više vidjeti T. Krpan, n. dj., str. 124-137.

⁴² (1) Miš, 2004., str. 15, (2) Miš, 1996., str. 2. Usp. i *Upravo vi zadnji su nahajcali salu*. (Miš, 2002., str. 10); *Ala Ćuk i Tonca, hajcajte, pa ćemo ih svih pomalo ušćipnut da od vog leta i vručine i proslave ne odletidu previše u nebesa*. (Miš, ljetno 1994., str. 8)

⁴³ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 615.

⁴⁴ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 513.

⁴⁵ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 512.

primarnome značenju „ložiti; isto i hajcovati“. Piškorec⁴⁶ potvrđuje repliku *hajcati*, ali navodi i repliku *pothajcati* u značenju: „1. intenzivno ložiti; 2. intenzivno koristiti neki stroj“. Tijekom sekundarne adaptacije nastalo je dodatno značenje replike *hajcati*. Predodžba o loženju, odnosno grijanju prostorije, rezultirala je metaforičkom uporabom replike *hajcati* i njezine prefiksalne izvedenice *nahajcati* kada se želi ukazati na *podgrijavanje atmosfere, odnosno dizanje temperature u društvu* u cilju dobroga provoda i dobre zabave.

(3) Na **pumpi** „Porton“ konačno totalna rasprodaja.⁴⁷

Odrednica replike je model *die Pumpe*: „Arbeitsmaschine od. –gerät zum Fördern von Flüssigkeiten u. Gasen (Luft -, Wasser -): <umg.> Spritze (für Rauschgift); <umg.> Herz; die - macht nicht mehr mit <umg.> [< nndt. < mndrl. *Pompe* < span., port., *bomba* „Schiffspumpe“]“⁴⁸. Od konzultiranih izvora⁴⁹ koji navode repliku *pumpa* izdvajamo Klaićevo⁵⁰ pojašnjenje: „*njem.* (Pumpe), sisaljka (za izvlačenje vode, za uduhavanje zraka), šmrk, crpka; *prid.* pûmpni; pûmpati, -ām – 1. crpsti tekućinu pumpom; 2. napuhavati pumpom u zrak u gumenu cijev, u dušicu (šlah) lopte i sl.; 3. *prenes.* iznuđivati novac, izjavu i sl.; ispitivati mišljenje; 4. *prenes.* ulijevati znanje, utuvljivati“. U korpusnom je primjeru replika doživjela proširenje značenja i označuje *mjesto gdje se toči, odnosno prodaje gorivo i pružaju druge usluge*. Iako je replika doživjela proširenje značenja u broju, ona nije izgubila poveznicu sa svojim denotativnim značenjem. Naime, na *pumpi* se i dalje sisaljkom crpi tekućina, tj. pogonsko gorivo za motorna prijevozna sredstva, ali se uz nju grade i prateći objekti koji pridonose sigurnosti i udobnosti vozača.

(4) *Petronio*: „Šjor Vinko ča vi mene nebi usvojili, ki će te marke potlen potrošit?“
Vinko: „A mogal bin, samo mi donesi **befel** iz općine da si maloljetan. Za prvu ruku ti ne moren niš dat.“⁵¹

⁴⁶ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 263.

⁴⁷ MiŠ, 2011., str. 10. Usp. i *Stalno točimo gorivo na INInoj pumpi jerbo tamo, ako niš, barem dobijemo osmjeh od Benedikta*. (MiŠ, 2009., str. 14); *Kad idem u Zagreb moram se ranije dignut da ulovim slobodan parking na pumpi u Brinju*. (MiŠ, 2009., str. 2); *Jerbo su se libri sa cajtungama na pumpi i butigi mogli za male solde kupit*. (MiŠ, 2005., str. 6); *Mi nismo pri soldima da to metnemo kamo treba, a nemamo ni vrimenta da znak odnesemo zad benziske punpe*. (MiŠ, 1966., str. 4)

⁴⁸ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1010.

⁴⁹ Usp. T. Binder, n. dj., str. 75; E. Schneeweis, n. dj., str. 23; H. Striedter-Temps, n. dj., str. 179; M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 122; V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1072-1073 koji navode i fonološku inačicu *pumpa*.

⁵⁰ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1113.

⁵¹ MiŠ, 1989., str. 5.

Odrednica replike je model *der Befehl*: „1 *bindender Auftrag, bes. von Vorgesetzten, strenges Gebot; Befehlsgewalt, Kommando; ...*“⁵². Klaić⁵³ bilježi repliku *befel* kao zapovijed i nalog navodeći i izraz *zum Befehl*, odnosno *na zapovijed*, koji se rabio u nekadašnjoj austrijskoj vojsci kao odgovor podređenoga nadređenomu da će nalog biti izvršen. Piškorec⁵⁴ navodi repliku *befel* u značenju *zapovijed*. Ne možemo sa sigurnošću procijeniti koju je semantičku poveznicu, tj. asocijaciju govornik imao u trenutku kada je uporabio model u novome značenju *potvrde, dokaza*. Moguće je da značenjska povezanost postoji ako uzmemo u obzir paralelu između općine kao teritorijalno-upravne jedinice države i društva, odnosno *autoritativne* institucije koja izdaje potvrde i imeničkoga modela *der Befehl*.

(5) *Pss Zlatane tri baklave (pive), jedan tri kroz dva (gemišt) i jedan čušpajz (rum kola)*.⁵⁵

Denotativno značenje modela *die Zuspeise*⁵⁶ „*Beilage zum Hauptgericht, z. B. Gemüse, Salat*“, tj. *prilog glavnom jelu od povrća* i *varivo* preuzimaju i Anić⁵⁷, Anić-Goldstein⁵⁸, Klaić⁵⁹, Piškorec⁶⁰, Schneeweis⁶¹, Striedter-Temps⁶², Binder⁶³ i Moguš⁶⁴ navodeći njegovo bavarsko-austrijsko podrijetlo. Prema navedenim izvorima moguće su i fonološke inačice *cušpajz* i *čušpajz*. Do daljnega proširenja značenja u broju dolazi na temelju odlike miješanja različitoga povrća u obliku salate ili variva, a koja se prenosi na miješanje alkoholnoga (ruma) i bezalkoholnoga pića (kôle). Uzimajući u obzir da je rum alkohol s visokim postotkom šećera koji kada se miješa sa šećernim gaziranim pićem poput kole postaje presladak i nezdrav, prvotno se značenje *čušpajza* u primjeru našega korpusa zagubilo jer ga je potisnulo novo pejorativno značenje.

(6) *Sve je **dibtal** da će vo zaspravlje bit jako dobar Mesopust, mepar me po guštu nih starijih ki su stalno bantovali da se bali moradu vratit u Salu.*

(7) *Kad me doma ona stara **nadibta**, onda me ne ide ni karta.*⁶⁵

⁵² Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 244-245.

⁵³ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 157.

⁵⁴ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 190.

⁵⁵ Miš, 1993., str. 7.

⁵⁶ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1444, 1435.

⁵⁷ Usp. V. Anić, n. dj., str. 90.

⁵⁸ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 242.

⁵⁹ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 240.

⁶⁰ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 446.

⁶¹ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 27.

⁶² Usp. H. Striedter-Temps, n. dj., str. 112.

⁶³ Usp. T. Binder, n. dj., str. 103.

⁶⁴ Usp. M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 17.

⁶⁵ (6) Miš, 2014., str. 21, (7) Miš, 1998., str. 9.

Značenje modela *dichten*, „<V. t.; hat> *dicht, undurchlässig machen, vor Feuchtigkeitschutz schützen* (Leck, Dach, Wasserhahn)⁶⁶, a koje preuzimaju Anić-Goldstein⁶⁷ i Klaić⁶⁸ glasi: *dobro prijanjati, čvrsto držati, ne propuštati, zaptivati*. Osim primarnoga značenja replika *dihtati* u primjeru našega korpusa poprimila je u procesu sekundarne adaptacije i preneseno značenje *izgledati, ukazivati na što*, a prefiksalna izvedenica *nadihtati* značenje *nekoga naljutiti, uzrujati*. Glagol *dihtati* u značenju *učiniti nepropusnim* poslužio je u primjeru *nadihtati* suprotnomu značenju, u čemu vidimo podlogu za „propusnost“, odnosno pražnjenje, iskaljivanje na komu, što rezultira ljutnjom.

(8) *Moja puška hip na hop, bolje puca nego top, sačuval san još ki šus, metak mi je čvrst i krut.*⁶⁹

Talanga⁷⁰ pojašnjava da je ova posuđenica prvi put u hrvatskom jeziku zabilježena u 15. stoljeću i da je vjerojatno nastala prema njem. *die Büchse* (u današnjem njem. jeziku *lovačka puška*), odnosno prema južnonjemačkome dijalektnom obliku *Puchse* posredovanjem mađ. jezika (mađ. *puska*). Slika koju projicira puška kao individualno vatreno oružje s jednom ili dvjema cijevima, a koja u vojnoj nomenklaturi spada u osobno naoružanje, imala je važnu ulogu za nastajanje novoga metaforičkoga značenja u jeziku cilju. Njome se, naime, na humorističan način aludira na *muški spolni organ* koji u spolnom aktu poput puščanoga mehanizma ispaljuje *metke*, ali ne olovne.

(9) *Kako ga Đimi ne šmirgla, Piška je pisal Mirku Novoselu i Vokički da kad uvatidu trun vrimenta nek oni napravidu satnicu korištenja dvorane.*⁷¹

Glagolska replika *šmirglati* potječe od modela *schmirgeln* „<V. t.; hat> mit Schmirgel abreiben, schleifen, glätten“⁷². Anić⁷³ navodi repliku *šmirglati* u značenju „1. brusiti staklenim papirom, činiti glatkim površinu čega pomoću šmirgla; 2. /žarg./ grditi koga, pozivati na red, držati mu prodike, koriti“, Klaić⁷⁴ u značenju „čistiti, glačati, svjetlati šmirglom“, Piškorec⁷⁵ u značenju „obrađivati, uklanjati brusnim papirom“.

⁶⁶ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 349.

⁶⁷ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 299.

⁶⁸ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 294.

⁶⁹ Miš, 1974., str. 3.

⁷⁰ Vidi T. Talanga, n. dj., str. 133, 159. Usp. između ostalih B. Wahrig, n. dj., str. 304, M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 122 i H. Striedter-Temps, n. dj., str. 180.

⁷¹ Miš, 1998., str. 16. Usp. i *Nikog ne šmirglam, odvojila san se od svih i polako stvaram „imid“ prave šefice*. (Miš, 1996., str. 3)

⁷² Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1111.

⁷³ Usp. V. Anić, n. dj., str. 1035.

⁷⁴ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1299., gdje navodi i inačicu *šmirglovati*.

⁷⁵ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 353.

Repliku bilježimo i kod Anića i Goldsteina⁷⁶ te Bindera⁷⁷. Replika šmirglati preuzela je tijekom transfera iz njemačkoga jezika u hrvatski navedena značenja, ali je, kao što je razvidno iz primjera našega korpusa, doživjela i proširenje značenja te metaforički oslikava situaciju kada (*ne*) *marimo za koga ili što*, (*ne*) *obaziremo se na koga ili što*. Kao što staklenim papirom brusimo, uklanjamo što, tako u prenesenu značenju uklanjamo, brišemo iz života neku osobu ili događaj ne obazirući se na nju/njega, odnosno ne mareći za nju/njega. Smatramo da je motivaciji sekundarnoga značenja mogla pogodovati glasovna struktura riječi šmirglati. Repliku je također moguće usporediti s turcizmom *bendati* ili žargonizmom šljiviti u istome značenju, tj. (*ne*) *uzimati ozbiljno*, (*ne*) *obazirati se na*, (*ne*) *pridavati važnost*.

(10) *Mira Marjanova: Svu san dicu poženila, al Marijana nisan u štreng stavila.*⁷⁸
(*Metla*, 1976: 5)

Repliku štreng ne bilježi nijedan konzultirani izvor. Značenje replike se temelji na imeničkom modelu *die Streng*, „*das Strengsein; Härte, Unerbittlichkeit, Unnachsichtigkeit; Ernst; Barschheit, Herbeheit, Genauigkeit; die - des Winters; mit eiserner, unerbittlicher - durchgreifen; mit - herrschen, regieren, seines Amtes walten*“⁷⁹. U izrazu *staviti u štreng* riječ je o konotativnom značenju *dovesti koga u red, držati koga pod kontrolom*. Imenički model u značenju *strogost, nepopustljivost* poprima preneseno značenje zadržavajući pak stanovitu primjesu prvotnoga značenja.

(11) *Tako su se zalaufali da će ove godine asvaltirat i Ritavac.*

(12) *Zač vo ne laufate u otpad.*⁸⁰

Glagolski model *laufen*⁸¹ je višeznačan. Anić-Goldstein⁸² i Klaić⁸³ potvrđuju njegovu repliku *laufati* u značenju *trčati*. Pozivajući se na model *laufen*, Piškorec⁸⁴ navodi replike *lafati* i *lafrati* u značenju *skitati se*. Glagolsku izvedenicu *zalaufati se* bilježe Anić-Goldstein⁸⁵ i Klaić⁸⁶ u značenju *zatrčati se, zaletjeti se*. Kod obiju je replika došlo do proširenja značenja u broju. U korpusnom kontekstu replika *laufati* znači *odnijeti, odvesti što na otpad*, pri čemu je pristuna komponenta *naglog bacanja*

⁷⁶ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1250.

⁷⁷ Usp. T. Binder, n. dj., str. 83.

⁷⁸ *Metla*, 1976., str. 5.

⁷⁹ Usp. B. Wahrig., n. dj., str. 1214.

⁸⁰ (11) Miš, zima 1981., str. 11, (12) Miš, 1978., str. 4.

⁸¹ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 805-806.

⁸² Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 780.

⁸³ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 790.

⁸⁴ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 291.

⁸⁵ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1409.

⁸⁶ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1440.

(kolokvijalizam *zavitljati* posjeduje isti sadržajni naboj), a replika *zalaufati se* znači *dobro krenuti s nekim poslom*. Iako se obje replike rabe u prenesenu značenju, ne može se zanemariti primarni utjecaj modela koji ukazuje na radnju (fizičkoga) kretanja s određenim ciljem.

(13) *Neću nikog mencovat, al morete zamislit kako je to kad vas se napopastidu Petronio, Umjetnina i slični, pa sve to podšprajca i ka veća glava.*

(14) *Ka vam bome svakoga vražjim okom šprajca.*⁸⁷

Prema Klaićevu⁸⁸ navodu replici *podšprajcati* poslužio je njemački glagol „(*isp. njem.* spreizen) – poduprijeti, podbočiti, podmetnuti, podstaviti (u zagrebačkom govoru)“, a glagolu *šprajcati*⁸⁹ imenica *die Spreize*⁹⁰, Aniću i Goldsteinu⁹¹ te Piškorecu⁹² glagol *spreizen*. Referiranje na imenicu smatramo korektnijim jer glagol *spreizen*⁹³ u standardnome njemačkom jeziku ima druga značenja. Klaić⁹⁴ i Schneeweis⁹⁵ bilježe i repliku *šprajcovati*. Tijekom sekundarne adaptacije kod replika dolazi do proširenja značenja u polju. Sliku koju projicira model *die Spreize* možemo u stanovitoj mjeri povezati sa slikom podupiranja nečijih ideja i stavova. Budući da glagol *spreizen* ima, između ostaloga, značenje *raširiti*, moguća je u primjeru našega korpusa interpretacija razrokoga, ukletoga pogleda („... *vražjim okom šprajca.*“) *opasnim okom probada*.

(15) *Bimbo je nako šodan na cedulji štrikal i fort govoril.*⁹⁶

Model *stricken* Wahrig⁹⁷ pojašnjava kao „<V. t. u. V. i.; hat> *mit einer Rundnadel zwei od. mehreren Nadeln einen Faden zu Maschen verschlingen u. so allmählich ein Maschengeflecht herstellen*; Muster -; einen Pullover, Strümpfe -; zwei rechts, zwei links - *zwei rechte u. zwei linke Maschen im Wechsel*; gestrickte Handschuhe, Strümpfe; ein gestrickter Wollschal [< mhd. (mnddt.) *stricken* < ahd. *stricken* 'schnüren, heften, flechten', ags. *strician* 'Netze ausbessern'; → Strick]“. Repliku *štrikati* u izvornome

⁸⁷ (13) Miš, 1995., str. 17, (14) *Senjska metla*, 1939., str. 8.

⁸⁸ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1060.

⁸⁹ Usp. isto, str. 1305.

⁹⁰ „*Holzstamm od. Stahlrohr, waagrecht in Gräben od. Baugruben zum Stützen eingesetzt, Stellung mit gespreizten Beinen* [Rückbildung aus *spreizen*, statt mhd. *sprüz* 'Stützbalken']. Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1185.

⁹¹ Usp. V. Aniće – I. Goldstein, n. dj., str. 1024, 1957.

⁹² Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 387.

⁹³ „<V.; hat> 1 <V. t.> *auseinander stellen* (Beine, Finger, Zehen); *ausbreiten* (Flügel); *aufplustern, sträuben* (Federn) ...“. Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1185.

⁹⁴ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1305.

⁹⁵ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 47.

⁹⁶ *Metla*, 1976., str. 3.

⁹⁷ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1215.

značenju potvrđuju Anić-Goldstein⁹⁸, Binder⁹⁹ i Schneeweis¹⁰⁰. Klaić¹⁰¹ bilježi repliku u značenju *plesti*. Moguš¹⁰² govori o replici štrikat u značenju *plesti*. Piškorec¹⁰³ potvrđuje repliku štrikati u značenju *plesti*. Isti autor navodi i replike *zaštrikati* i *naštrikati*. Striedter-Temps¹⁰⁴ potvrđuje repliku štrikati i navodi replike štriker, štrikeraj i štrikerka. Kod germanizma štrikati došlo je do proširenja značenja u broju jer replika ne ukazuje na denotativno značenje *plesti*, već na konotativno, tj. preneseno *sastavljati, nizati rečenice u cjelinu, pisati*. Kao što se u postupku pletenja međusobnim zahvaćanjem očica izrađuje pletena roba, odnosno nastaju odjevni predmeti, tako i protagonist u primjeru našega korpusa plete riječima po cedulji, odnosno sriče rečenice u tekst.

(16) *Ljubav: Dok jedan švajsa, drugi neka drži sviću.*¹⁰⁵

Anić-Goldstein¹⁰⁶ i Schneeweis¹⁰⁷ potvrđuju repliku švajtsati. Binder¹⁰⁸ bilježi replike švajtsat, švajsovat i švasovat u značenju *zavarivati metal*, a u osječkom šatrovačkom *lokati, pijančevati*. Klaić¹⁰⁹ navodi replike švasati i švajsovati u značenjima „svarivati, zavarivati, spajati kovine“. Repliku švasati navodi i Piškorec¹¹⁰ u značenju *variti*. Striedter-Temps¹¹¹ navodi glagole švasovati, švasati i švajsovati. Replika ne preuzima nijedno izvorno značenje modela „schweißen <V.; hat> 1. <V. t.> *durch Druck, Schläge od. Schmelzen miteinander verbinden* (Metall, Kunststoff) 2. <V. i.; Jägerspr.> Blut verlieren, bluten (vom Wild) [< mdh. Sweizen „braten, rösten, ags. *swaeten* ‚schwitzen, bluten‘, engl. *sweat* „Schweiß absondern“]“¹¹², nego se rabi u prenesenu i to vulgarnome značenju. S obzirom na cijeli kontekst teksta u analiziranom korpusu, na humorističan se način ovom glagolskom replikom aludira na *spolno općenje, spolno općiti*. Slika zavarivanja, spajanja kovine prenosi se na spajanje dvoje ljudi u

⁹⁸ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1264.

⁹⁹ Usp. T. Binder, n. dj., str. 90.

¹⁰⁰ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 16.

¹⁰¹ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1312.

¹⁰² Usp. M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 147.

¹⁰³ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 405.

¹⁰⁴ Usp. H. Striedter-Temps, n. dj., str. 211.

¹⁰⁵ Miš, ljeto 1994., str. 6.

¹⁰⁶ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1268.

¹⁰⁷ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 70.

¹⁰⁸ Usp. T. Binder, n. dj., str. 86.

¹⁰⁹ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1315.

¹¹⁰ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 368.

¹¹¹ Usp. H. Striedter-Temps, n. dj., str. 214.

¹¹² Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1132.

spolnome aktu. Riječ je o semantičkoj promjeni koja u konzultiranim izvorima nije zabilježena.

(17) *Kad pogledan gazdaricu: Uštirkala se kaj iz knjižice.*¹¹³

Anić-Goldstein¹¹⁴ potvrđuju repliku *uštirkan* u značenju „koji nije ležeran u po-našanju, koji nije opušten i prirodan u ophođenju; ukočen, uštogljen“. Anić¹¹⁵ i Klaić¹¹⁶ bilježe repliku *štirkati*, a Schneeweis¹¹⁷ repliku *šterkati*. Piškorec¹¹⁸ navodi replike *šterkati*, *našterkati* i *pošterkati* u značenju „škrobiti, krutiti škrobom“. Izvedena se replika u primjeru našega korpusa ne rabi u izvornim značenjima svoga modela „stärken <V. t.; hat> jmdn. ~ stark machen; kräftigen, jmds. Kräftezustand verbessern; erfrischen, erquicken; etwas ~ mit Pflanzenstärke steifen; Wäsche, Kragen und Manschetten ~; sich oder jmdn. mit einem Imbiss ~; ~des Mittel Medikament, das die Gewebespannung erhöht, die Blutbildung u. den Stoffwechsel anregt, Appetitlosigkeit beseitigt, den Kreislauf fördert u. Ermüdung beseitigt; Sy Stärkungsmittel, Tonikum; frisch gestärkt; vom Schlaf gestärkt“¹¹⁹ → (o)jačati, (o)snažiti, učvrstiti/učvršćivati, (u)škrobiti, *razg.* (u)štirkati. Semantička komponenta koju sadrži glagol *stärken* ukazujući na poboljšanje, dotjerivanje platna i rublja koje namakanjem u otopinu škroba postaje kruto i tvrdo, što su nekada radile kućanice koje su držale do čistoće i urednosti, utjecalo je i na dodatno značenje sređivanja, dotjerivanja, uglađenog i urednog izgleda replike *štirakti*, *urediti (se)*, *dotjerati (se)*.

(18) *Nikad ni mogal zakitat svoja usta.*¹²⁰

Glagolska odrednica modela glasi „kitten <V. t.; hat> mit Kitt zusammenkleben; <fig.; umg.> wieder verbinden, wieder zusammenbringen; einen zerbrochenen Krug ~; dieser Bruch, <fig.> ihre Ehre, ihre Freundschaft lässt sich nicht wieder ~“¹²¹. Klaić¹²² bilježi repliku *zakitati* kako slijedi: „zakitati, -am (*isp.* kit²) učvrstiti (prozorska stakla kitom), ispuniti (kitom) pukotine (npr. u zidu, na drvu); isto i zakitovati, -ujem“.

¹¹³ Miš, 2006., str. 6. Usp. i *Ma smo je naglancali, uštirkali, pofarjali, a kakav portun sa škalan od novog novcatog kamena postavili...* (Miš, zima 1984., str. 3)

¹¹⁴ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1365.

¹¹⁵ Usp. V. Anić, n. dj., str. 1040.

¹¹⁶ Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1310.

¹¹⁷ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 24.

¹¹⁸ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 391.

¹¹⁹ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1194.

¹²⁰ Miš, 2013., str. 10.

¹²¹ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 734.

¹²² Usp. B. Klaić, n. dj., str. 1440.

Anić-Goldstein¹²³ navode repliku *zakitati* u istome značenju. Moguš¹²⁴ govori o replici *zakitati* u značenju „ispuniti kitom“. Piškorec¹²⁵ navodi replike *kit* i *zakitati* pozivajući se na modele *Kitt* i *kitten*, a Striedter-Temps¹²⁶ repliku *kitovati* pozivajući se na model *kitten*. Anić¹²⁷, Binder¹²⁸ i Schneeweis¹²⁹ navode samo imeničku repliku *kit*. U primjeru našega korpusa replikom *zakitati* aludira se na preneseno značenje *zatvoriti (komu) usta kako bi prestao pričati* pri čemu je novo značenje poprimilo negativne konotacije. Glagol većega intenziteta ukazuje na grub, izravan, neprimjeren način uštkavanja.

4.2. Proširenje značenja u polju

(1) *Opaženo je nadalje da su šalice u zahodu neprestano začepljene.*¹³⁰

Replika šalice nastala je od modela *die Schale* čije je primarno značenje *zdjela, plitica*, usp. „*flache Schüssel*; <bes. österr.> (*flache*) *Tasse*, Tee (Kompott-, Trink-, Waag-); eine ~ Kaffee, Tee, eine gläserne, kristallene, silberne ~ [< ahd. *skala* 'Trinkschale; Waagschale', vielleicht zu germ. **skelo* 'aus Schädeln hergestellte Trinkschale'; zu idg. *(*s*)*kel-* 'schneiden, spalten'; verwandt mit *Schale* 'Hülse', *Schild*, *Scholle*, *schalten*]"¹³¹. Anić-Goldstein¹³², Binder¹³³, Skok¹³⁴, Schneeweis¹³⁵, Striedter-Temps¹³⁶ i Moguš¹³⁷ bilježe repliku šalice, kao i Klaić, u značenju „omanja posuda (limena, porculanska), s drškom, obično za kavu“¹³⁸. Iako je prema definicijama konzultiranih izvora replika zadržala u jeziku primaocu značenje posude, limene ili porculanske, obično za kavu, došlo je i do određene promjene i proširenja značenja u polju jer je riječ o posudi, ali za vršenje nužde, tj. *zahodskoj školjci*. Germanizam je kao umanjena pridonio humorističnu prizvuku konteksta.

¹²³ Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1408.

¹²⁴ Usp. M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 171.

¹²⁵ Usp. V. Piškorec, n. dj., str. 275.

¹²⁶ Usp. H. Striedter-Temps, n. dj., str. 143.

¹²⁷ Usp. V. Anić, n. dj., str. 261.

¹²⁸ Usp. B. Binder, n. dj., str. 60.

¹²⁹ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 69.

¹³⁰ *Senjska metla*, 1939., str. 4.

¹³¹ Usp. B. Wahrig, n. dj., str. 1087.

¹³² Usp. V. Anić – I. Goldstein, n. dj., str. 1234.

¹³³ Usp. T. Binder, n. dj., str. 80.

¹³⁴ Usp. P. Skok, n. dj., str. 380.

¹³⁵ Usp. E. Schneeweis, n. dj., str. 11.

¹³⁶ Usp. H. Striedter-Temps, n. dj., str. 201.

¹³⁷ Usp. M. Moguš, *Senjski rječnik*, str. 141.

¹³⁸ Više vidjeti B. Klaić, n. dj., str. 1286.

Zaključak

Proučavanje jezičnoga posuđivanja kao posljedice jezičnih dodira ima vrlo važnu ulogu u tradiciji dodirnoga jezikoslovlja. „Senjski govor je uglavnom govor ljudi koji su se ili malo ili nikako micali iz mjesta, pa i ne znaju drugačije govoriti nego »šćeto senjski« Iako su senjski govornici sačuvali osnovu svoga specifičnoga čakavskoga govora, on nije mogao, povijesno gledano, ostati i izvan jezičnoga utjecaja doseljenika.

Cilj je bio istražiti germanizme u senjskim pokladnim novinama objavljenima od 1929. do 2015. godine na semantičkoj razini u procesu sekundarne adaptacije, odnosno proširenja značenja u broju i proširenja značenja u polju. Analiza pisanih tekstova pokazuje da su svaka godina izdanja novina i svako desetljeće nosili sa sobom određene značajke. Usporede li se jedna s drugom, a posebice ako se promatraju dijakrono iz sadašnje perspektive, te godine najbolje pokazuju narav promjena koje su nastupile u vezi s primanjem germanizama u *govoru grada* Senja, njihovom uporabom i zastupljenošću. Najveći je broj posuđenica zabilježen osamdesetih godina 20. stoljeća (744) i u prvih petnaest godina 21. stoljeća (514), a najmanji broj (124) pedesetih godina prošloga stoljeća, što je u vidljivoj korelaciji s povijesnim, gospodarskim i političkim zbivanjima. Ukupan broj zabilježenih germanizama (s ponavljanjima) analiziranoga korpusa (u 153 novinska broja) iznosi 2805, a broj različitih (dakle bez ponavljanja) 1106.

Promjenu proširenja značenja koje je karakteristično samo za ovaj korpus zabilježili smo kod 19 posuđenica. Naime, do proširenja značenja u broju došlo je kod njih 18 (1,62 %), usp. *befel*, *ćušpajz*, *dihitati*, *hajcati*, *laufati*, *nadihtati*, *nahajcati*, *podšprajcati*, *pumpa*, *puška*, *šmirglati*, *šprajcati*, *štrenɡ* (*u štrenɡ staviti*), *štrikati*, *švajsa-ti*, *uštirhati se*, *zakitati*, *zalaufati se*, a do proširenja značenja u polju kod 1 (0,09 %), usp. šalica. Ne iznenađuje veći broj posuđenica koje su doživjele proširenje značenja u broju jer metaforičko značenje, između ostaloga, uvjetuju komunikacijske potrebe i jezična kreativnost govornika, posebice u vrijeme karnevala i izlaženja senjskih pokladnih novina koje obiluju ostrim i zajedljivim humorom koji najčešće oštro i karikirano osuđuje općeljudske ili društvene mane, a čiji su nositelji pretežito pripadnici nižih i srednjih društvenih slojeva pa ponekad njihova *neukost može pučkom etimologijom* dovesti i do gubitka naznaka srodnosti i značenjske motiviranosti replike s modelom.

SEMANTIC CHANGES OF GERMAN LOANS IN CARNIVAL NEWSPAPERS OF SENJ

Abstract

The influence of German language onto Croatian language has been going on for centuries. It was most intensive during the 19th century. Therefore we can find German loanwords all over Croatia. The focus of the research is put onto the presence of German loanwords in the carnival newspapers of Sinj in the time span from 1929 till 2015. The German loanword is presented in context in a corpus, contrastively analysed on the semantic level in the process of secondary adaptation, ie. the extension of meaning in a number and in a field.

Keywords: German loanword; semantic adaptation of the loanword; extension of meaning in a number; extension of meaning in a field; carnival newspapers of Senj.